

Літературна критика

Ігор Бондар-Терещенко

ВІД ПАФОСУ ДО СКЕПСИСУ: ДЕКОНСТРУКЦІЯ САКРАЛЬНОГО В ПОЕЗІЇ ВАСИЛЯ СЛАПЧУКА

Тривалий час провідною темою поетичних книжок Василя Слпчука була смерть — як найважливіша форма життя і навіть його каталізатор. Хоча структура самих збірок луцького поета тяжіла до життєствердної романної побудови, а верлібр виглядав ідеальним засобом для архівування думок, все одно це були поезії про смерть. Це був пошук у проміжку між психологічною белетристикою і поетичною мовою. Особиста метафізика поета-воїна, що відпочатку працював з культурними зразками, а тепер ось заходився їх... руйнувати. Постмодерна поетика несподівано замешкала в його лабораторії. І на це нема ради.

Загалом ніхто із сучасників В.Слпчука не вживав у своїх текстах слів “смерть” і “батьківщина” так рясно, як він. Ці слова були чимось на кшталт табу для сучасних літераторів, їх замінювали на різноманітні евфемізми. Якось невизначено і малопереконливо виглядала подібна емблематика вже в самих назвах вітчизняного декадансу. Згадаймо “Зліва, де серце” Ю.Андруховича, “Те, що на споді” Ю.Покальчука або “Деінде, тільки не тут” М.Рябчука. (Натомість вражають цілісністю називання російські зразки маскульту типу “Частный сектор” В.Рафеєнка, “Опись имущества” І.Євси і “Конец цитаты” М.Безродного).

Але ось точку зору зміщено — і повсякденна рутинна менталітету обертається художнім буттям тексту. І називається нова верлібідозна збірка **В.Слпчука “Солом’яна стріха Вітчизни”** (Луцьк: Вид-во “Волинська обласна друкарня”, 2003). Вона не просто являє собою філософію, яка в умовах постмодернізму перемагає вузьку (ментальну) спеціалізацію, поєднуючись із грою, літературою і понятійною метафорикою. (При тому неважко слизнути навіть на думку про пародійність й обстоювання у “Солом’яній стрісі Вітчизни” принципів легендарного містифікатора Едварда Стріхи). Вона демонструє метод проектування нових ідей і підходів, що об’єднуються в єдиний голос, яким артикулюється майбутнє. “Говорити про поезію, — / те саме, що переповідати, / Який на смак український самогон”, — застерігає автор збірки. І тому говоритимемо про щось інше. Наприклад, про згаданий смак.

Так уже виходить, що згідно з вимогами деконструктивізму (однієї, як знати, з постмодерних складових), різниця між поезією (самогоном) і прозою (його смаком) втрачається, і важить лише конвенційна, наразі “патріотична”, риторика. Якої, згадаймо, цурається більшість вітчизняних авторів. Утім, саме розхожі штампи офіційної риторики виявляються найбільш задушевним варіантом спілкування В.Слпчука зі своїм читачем. І це вже явище, даруйте, концептуалістського стибу, акцентція якого відбувається завдяки ієрархії порожнеч у збірці-сторінці-тексті. Це також було підготовано всім процесом візуалізації української поезії ХХ століття.

Адже донедавна Василь Слалчук був симптомом, а не типом українського літератора часів "незалежності", сповідуючи патріотизм як субститут націоналізму, а українство як редуковану етнографію. В його поезіях було забагато іронії, але бракувало гумору. Втім, характер Слалчукового тексту визначався-таки енергією закладених в його основі понять. Як правило, атавістичних і винесених у назви збірок: "німа зозуля", "механічна зозуля", "годинникова стрілка", "сучок на костурі". Не дивно, що ці інтелігібельні поняття формували відповідний тип тексту, а вже їхня система — тип Слалчукового філософування: "Без кобзаря. Без кобзи. /Подаянням живемо".

Ну й, відповідно, форма. Наприклад, фрагментарність ліричних висловлювань В.Слалчука тривалий час сприймалась за екзотику східного кшталту. Подібні мініми зі свого доробку І.Лучук називав "дурійками". Насправді ж маємо випадок авангардної художньої практики і, водночас, найбільш концентроване вираження всієї естетики авангарду з її глобалістськими устремліннями і тотальним пафосом. Мінімалізм В.Слалчука — це особливий тип художньої стратегії, актуалізований саме постмодерною епохою. Всі попередні модернізми з авангардами і бубабу були максималістські. Перехід до мінімалізму — найсуттєвіша з реакцій постмодерної ситуації. Її, окрім В.Слалчука, привітали Ю.Позаяк, Н.Гончар та І.Лучук.

Ця, по суті, криза "перехідного" періоду (від пафосу до скепсису) є результатом краху глобалістських естетичних утопій проминулого століття. Саме там, де В.Слалчук залишив свій Афганістан. І поет за такої ситуації, відобразивши суперечливість "світу", "людини" та "України", сприймає неминучий кінець історії як недовтілення. Творче і людське насамперед. Такий світогляд можна визначити як романтизм, перепущений крізь м'ясорубку реалізму й — усе-таки зацілілий.

Насправді ж поезія сьогодні перебуває у жалюгідному стані. В неї замало читачів, її погано розуміють через цілий ряд причин. Цілком може бути, що не все гаразд із самою проблемою розуміння. Адже за всі часи поезія в Україні вимагала для себе нелітературного статусу, виступаючи як голос народу. Вже сьогодні, коли давня ієрархія жанрів перевернута з ніг на голову, їй відводиться далеко не перше місце. Поезія виштовхується "живим" життям як жанр, і поетів по редакціях намагаються переробити на прозаїків, радіючи лише тим, хто приходить із "чорнухою". Мабуть, не дивно, що більшість із них таки піддається (А.Дністровий, М.Матіос, С.Жадан).

До того ж, люди не дуже довіряють ірраціональному досвідові, на якому збудований поетичний світогляд того ж В.Слалчука. Його поезія творить власну мову, а входини в чужу мову завжди пов'язані з певними труднощами. Хоч насправді луцький автор створює не інакшу мову, а інший образ зв'язку в існуючій мові. Це зв'язок, що не піддається ані машинальній логіці споживача тексту, ані випадковим правилам асоціативності. Скажімо, про музику Бетховена писали, що публіці вона не дуже приємна, бо звуває маленьку людину в якісь семимильні чоботи-скороходи, в яких та просто тоне. Так само сучасний читач іноді буквально потопає в поезії, це одяг не на його зріст.

Але навряд чи аж так повно це стосується поезії В.Слалчука. Процес інтелектуальної "ресублімації", передбачений М.Шеллером, триває, і читацьку байдужість дедалі важче розбурхати еротичним, агресивним чи викривальним допінгом. Практика авангардизму нашого часу у В.Цибулька, Л.Подерв'янського, Ю.Андруховича прояснила буквально наступне: поетичну мову неважко "збагатити" та урізноманітнити. Жаргонізми (С.Жадан), діалектизми (П.Мідянка), нові побутові вислови (О.Ірванець) — це все, звичайно, периферія жанру, але й показник архаїзації сучасної поетичної мови.

Несподівано "постмодерністським" чином "Солом'яна стріха Вітчизни" В.Слалчука доводить, що за останні півстоліття українська поезія достоту

вичерпала ресурси, досягнувши неабиякого розквіту в універсалістському плані. Важко знайти хоч одні “мамині руки”, “дівочі стегна” чи ще які “рушники” із “солов’ями”, що не були б оспівані в усіх можливих варіантах. До того ж нинішня поезія не враховує жіночої та молодіжної емансипації, а також багато чого в сучасному світі. З другого боку, така архаїчність ще тривалий час оберігатиме нашу солов’їну окраїнність від решти цивілізованого світу. Здається, автор розглядуваної тут збірки перестав вбачати у цьому кайф.

Це справді чисті, аж до синтетичності, вірші. І водночас драматичні: різкий словесний жест у поезії В.Слапчука зберігає подих спонтанного, раптового осягнення, проте це прозоріння дається авторові нелегко. Воно, можливо, й вибухає несподіваним спалахом, але тримається при тому особистої, як правило, “афганської”, історії й культурного занурення у першоджерела. В динаміці Слапчукового жесту зберігається пам’ять і про тривалу душевну працю, що призвела до такої механіки (як довго ця війна тривала?), і про літературну традицію, де існує жест як смисловий прорив.

Найважливіше ж у даній ситуації Слапчукового “постмодерну” те, що автор перебудовує семантику тексту (зі згаданої літературної скарбниці), одночасно травестуючи його, але й конструюючи інакшу смислову систему, де екзистенційному досвідові попередників так само знаходиться місце. Ні, при тому не йдеться про вторинність, пастиш чи ще яку нівеляцію сакрального — лише про пристрасне занурення в попередню культуру та історію як у свою власну. В.Слапчук не збирає вже відомі максими, а синтезує лінгвістичний життєвий потяг до зміни смислів. Подивімося, як це відбувається.

“Ой, важко бути українським письменником, — писав у минулому столітті М.Жук. — А бути українським маляром можна хіба що за якусь кару”. Сьогодні В.Слапчук уточнює: “Не знав Бог, / як чоловіка / покарати, / та й створив його / українцем”. С.Руданський свого часу заспокоював злодійкуватих лихварів: “Аби душа чиста була, / Постоли — нічого!”. В.Слапчук узагальнює: “Козакові аби душа / а тіло знайдеться”. І.Драч продовжував народно-галантерейну тему: “Моя нога у моднім черевіку / Свій босий слід не може віднайти”. В.Слапчук наразі констатує: “У що б українець не взувся, / слід завжди босий / лишається”. І, нарешті, у М.Цветаєвої “мужик и баба перед лубочной картинкой: поле, усеянное немецкими трупами — и гарцюющие казаки. Баба: — А где ж наши-то убитые? Мужик: — Наши? У них на картинке”. В.Слапчук погоджується: “Бо наша телевізія / наших не показує”.

Як бачимо, цитата не лише вказує на інший вірш, але й заповідає масштаб висловлювання. Приховані цитати у В.Слапчука переосмислені й залучені до загального руху його поезії, її настрою тощо. Плагіат, скажете? “Плагіат потрібен, — відгукнеться Лотреамон. — Його передбачає прогрес. Філософія, сприйнята таким чином, захоплює поезію. Ідеал поезії зміниться... На першому місці опиниться холодність максими”. Так само, до речі, “працював” В.Маяковський, коли з помилками цитував якогось поета. “— Ведь ты же ошибся, — згадував В.Шкловський. — Он отвечал: — Нет, я его доработал, пока вспоминал”.

І справа тут не зовсім у філософічності такої позиції, коли письменник доопрацьовує матеріал, сягаючи зіткнення думок, а скоріше у фрагментарності. Фрагмент, стиснутий В.Слапчуком до несподіваної, як бачимо, зустрічі різних смислів, спроможний до незмоги розвивати емоційний досвід. Хоч у даного автора це дуже особистісне висловлення: адже предмет його пошуків — щось аморфне, відсутнє у своїй присутності, це певний позаіндивідуальний афект і масовий стереотип, під який підпадає наше суспільство. Щось на кшталт “батьківщини”. В.Слапчук примудряється схопити цей стереотип за хвіст і в його численних поетичних максимах читач намагається розпізнати якийсь бачений або чуваний допіру образ

і текст. Насправді ж ніякого образу з текстом не існує, а історична пам'ять (вірніше, її аберація) наштовхується на постмодерністський паркан з графіті всіх часів і народів. Інтуїція ж В.Слапчука в його "авторській" поетиці полягає лише в тому, що він зумів зафіксувати банальність, скажімо так, персоніфікованої "народної мудрості". Здавалося б, яка "мудрість" може бути у колективного підсвідомого?

Утворена таким чином розмовна стихія в поезії В.Слапчука виявляє невичерпні запаси ліризму на всіх рівнях — від морфології слова і гри інтонацій до просто комунікативних жестів. Це не те щоби авторове кредо. Втім, і не жарт. Скоріше іронічне повідомлення: по-перше, так говорити можна; по-друге, це робиться свідомо. Несподівана легкість пізнього, по-народному "афористичного" В.Слапчука, коли він позбувся силабо-тонічного баласту попередніх збірок, несподівано обертається його силою. І спонукає до прози.

м.Харків

Ярослав Голобородько

ПЕЙЗАЖИ УЯВЛЕНЬ ТА РЕФЛЕКСІЙ (ПРО ЗБІРКУ ЛЕСІ ЛИСЕНКО "ТІНЬ ТІНЕЙ")

От і сталося: XXI століття, що воно очікувалося з містичною знаковістю й апокаліптичною полізначністю, яке вважалося "темною межею" і "затемненням об'єм" людської цивілізації та перспективи, начебто непомітно, але все потужніше упевнено набирає обертів. Кожний рік нового тисячоліття стає дедалі звичнішим і навіть буденнішим. І за повсякденно нав'язливим клопотом, за хаосом творчих і не зовсім творчих справ не завжди відчувається, фіксується, спостерігається, як нові тони й відтінки почуттів, якості мислення, грані й складники світовідчуття входять-таки у нашу свідомість, як модернізовані цінності — етичні, естетичні, інтелектуальні — усе глибше охоплюють наше ество.

Нині стає майже аксіоматичним, що людина надзвичайно чутлива й вразлива, що її сутність мінлива й феноменально суб'єктивна, що її буття у віртуальному просторі особистісних асоціацій, атракцій, антиномій зазвичай значно яскравіше, контрастніше і драматичніше, ніж у зовнішньому форматі соціуму.

Стає дедалі зрозумілішим, що провідне покликання людської природи — це визначатися (визначати своє "учора" й своє "сьогодні", своє "буде" й своє "ніколи") особисто, бути особистістю, що означає — стати творцем власного макросвіту переживань і помилок, надбань і втрат, сугестій і рефлексій. "Я мислю, значить, я є", — стверджував Декарт. "Я творю, отже, я живу", — стверджує психологія сучасної людини.

Дедалі очевиднішим стає: слово — це більше, ніж, як зазначають словники, "мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу", це самобуття й самоцінна держава, де правлять почуттєві порухи, мисленнєві поштовхи, архетипи учинків, де цілком можливе прогнозування й розгортання семіотики ментальності, свідомості й долі, де може проходити основне видиме й відчутне життя людського духу.

Прагненням вибудовувати свою, індивідуально оформлену внутрішню державу позначені й творчі інтенції Лесі Лисенко, що засвідчено її збіркою поезій "Тінь тіней", випущеною харківським видавництвом "Фоліо" 2003 року.

Слово і Час. 2004. №7